

«راهکارهای جذب جوانان به دین»

عصمت آسی^۱

چکیده

جذب جوانان به دین و تقویت پیوند آنان با آموزه‌های دینی، یکی از دغدغه‌های اصلی جوامع معاصر به‌شمار می‌رود. نسل جوان به‌عنوان نیروی پویا و تأثیرگذار، نیازمند رویکردهایی نوین و متناسب برای سوق یافتن به سوی دینداری و حفظ این ارتباط عمیق است. این مقاله با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری داده‌ها از منابع معتبر کتابخانه‌ای، به بررسی عوامل مؤثر و راهکارهای عملی در زمینه جذب جوانان به دین می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که توجه به نیازهای ذهنی و روحی نسل جوان، استفاده از زبان نرم و منطقی در تبلیغ، ارائه الگوهای دینی کارآمد، و بهره‌مندی از ابزارهای فرهنگی و رسانه‌ای روزآمد، از جمله راهبردهای مؤثر در تقویت گرایش دینی در میان جوانان به‌شمار می‌آیند. در نهایت، مقاله بر لزوم یکسان سازی روش‌های تبلیغ دینی با ویژگی‌ها و اقتضائات فرهنگی، اجتماعی و روانی نسل امروز تأکید دارد.

کلیدواژه‌ها: جذب جوانان، دین، تبلیغ دینی، راهکارهای مؤثر، نیازهای جوانان.

^۱ طلبه شاغل به تحصیل سطح دو، مدرسه علمیه الزهرا^(س) شوش.

مقدمه

گرایش به دین و ارزش‌های معنوی، یکی از نیازهای بنیادین انسان در طول زندگی به شمار می‌آید. جوانان به عنوان نیروی پویا و سرمایه اجتماعی هر جامعه، بیش از دیگر گروه‌های سنی در معرض تحولات فکری و فرهنگی قرار دارند و از این رو نیازمند هدایت صحیح و اصولی به سوی دینداری هستند. آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد، راهکارهای جذب جوانان به دین است؛ موضوعی که با توجه به تحولات اجتماعی، فرهنگی و فناوری‌های نوین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. اهمیت و ضرورت این پژوهش از آن جهت است که بی‌توجهی به نقش دین در زندگی جوانان می‌تواند زمینه‌ساز آسیب‌های فردی و اجتماعی شود و بر سلامت معنوی جامعه تأثیرگذار باشد.

در راستای تبیین بهتر جایگاه این موضوع، برخی از پژوهش‌های انجام‌شده به صورت مختصر مرور می‌شود:

۱- مقاله «بررسی نقش خانواده در گرایش جوانان به دینداری» نوشته مهدی محمدی و همکاران (فصلنامه دین و پژوهش، شماره ۲۵، سال ۱۳۹۷)، که به تأثیر خانواده بر دینداری جوانان پرداخته است؛ با این تفاوت که به صورت متمرکز به ارائه راهکارهای جذب مستقیم جوانان به دین پرداخته است.

۲- کتاب «دینداری جوانان در عصر جهانی شدن» تألیف علی احمدی (نشر سمت، ۱۳۹۵)، که بیشتر به چالش‌های جهانی‌شدن و اثرات آن بر دینداری جوانان اشاره کرده و از ارائه راهکارهای محیطی و داخلی در سطح ملی غفلت ورزیده است.

۳- مقاله «بررسی تأثیر رسانه‌های نوین بر گرایش دینی جوانان» نوشته زهرا رحیمی (فصلنامه فرهنگ و ارتباطات اسلامی، شماره ۱۸، سال ۱۴۰۰)، که عمدتاً نقش رسانه‌های جدید را بررسی کرده، اما به عوامل فردی، آموزشی و فرهنگی به طور همزمان توجه نکرده است.

وجه تمایز این پژوهش با پیشینه‌های پیشین در آن است که با رویکردی جامع به بررسی سه محور اصلی شامل عوامل فردی مؤثر، نقش خانواده و آموزش، و بهره‌گیری از ابزارهای فرهنگی و رسانه‌ای در جذب جوانان به دین پرداخته شده است. به همین دلیل، این پژوهش از منظر شمول موضوعی و نگاه کاربردی، تازگی داشته و می‌تواند راهکارهایی متناسب با نیازهای نسل جوان امروز ارائه نماید.

مفهوم‌شناسی واژه «دین»

معنای لغوی واژه دین

واژه «دین» یکی از پرکاربردترین مفاهیم در متون دینی و معرفت‌شناسی اسلامی است که ریشه آن در زبان عربی از ماده «دَیْن» (د ی ن) گرفته شده است. از نظر لغوی، این واژه بار معنایی وسیعی دارد که از

«جزا و پاداش»، «اطاعت و فرمان‌برداری»، «قانون و نظام»، تا «خضوع و سلطه» را دربر می‌گیرد.^۱ در لسان‌العرب، «الدین» به «عادت، شریعت، سلطه، قضا و پاداش» تفسیر شده و این گستره معنایی نشان‌دهنده عمق ریشه‌های مفهومی این واژه است.^۲ در کتاب العین از خلیل بن احمد فراهیدی نیز، «دین» به معنای «قهر و غلبه»، «قضاوت» و «جزا» آمده است.^۳ این کاربردها حاکی از آن است که دین در سطح بنیادین، نوعی رابطه میان انسان و قدرتی برتر است که بر پایه قانون‌مندی و پاداش‌دهی استوار است. در منابع فارسی نیز، دین معادل با «آیین»، «باور مقدس» و «راه زندگی» تعبیر شده است، چنان‌که در لغت‌نامه دهخدا، دین به «آیین خدایی و رفتار اخلاقی مبتنی بر شریعت» معنا شده است.^۴ بنابراین، در تحلیل لغوی، دین به مجموعه‌ای از قواعد و مناسبات اطلاق می‌شود که بر پایه پذیرش نظم برتر، التزام به فرمان، و پیروی از یک الگوی نهایی سامان می‌گیرد.

معنای اصطلاحی واژه دین

در اصطلاح دینی و کلامی، دین نظامی منسجم از باورهای بنیادین، ارزش‌های اخلاقی، احکام عملی، و مناسک عبادی است که از سوی خداوند برای هدایت انسان و تنظیم رابطه او با خود، جهان، و جامعه نازل شده است. علامه طباطبایی در المیزان، دین را به عنوان «طریقی الهی برای رساندن انسان به سعادت دنیا و آخرت» تعریف می‌کند که از طریق وحی به پیامبران عرضه شده است.^۵ شهید مطهری نیز در نگاه نظام‌مند خود، دین را مشتمل بر سه ساحت اصلی می‌داند: اعتقادات، اخلاقیات و احکام؛ و معتقد است این سه حوزه، ساختار جامعی را برای هدایت انسان شکل می‌دهند.^۶ در قرآن کریم، دین بارها با تعبیر مختلفی مطرح شده است که مهم‌ترین آن‌ها «الاسلام»، «الهدی»، «الحق» و «الصراط المستقیم» هستند. در آیه‌ای صریح آمده است: «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ»؛^۷ یعنی دین مطلوب نزد خداوند، تسلیم در برابر حقیقت الهی است. همچنین اصطلاح «یوم‌الدین» که در سوره حمد آمده است، به معنای روز جزا و حساب، ریشه در همین بنیان لغوی دین دارد که مبتنی بر پاداش و جزاست. از دیدگاه متفکران نوگرای مسلمان همچون دکتر سروش، دین را می‌توان به عنوان «تجربه نبوی» درک کرد که منظومه‌ای از معارف قدسی در تعامل با

^۱ ابن‌فارس، مقایس اللغة، ج ۲، ص ۲۹۵.

^۲ ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۳، ص ۱۶۵.

^۳ فراهیدی، العین، ج ۲، ص ۱۴۴.

^۴ دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه دین.

^۵ طباطبایی، المیزان، ج ۱، ص ۴۱.

^۶ مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۱۷.

^۷ آل‌عمران: ۱۹.

شرایط اجتماعی و تاریخی است.^۱ این نگرش، دین را موجودی زنده و پویا می‌داند که قابلیت پاسخ‌گویی به نیازهای متغیر انسانی را دارد. به‌طور کلی، دین در تعریف جامع خویش، نه‌تنها به معنای یک مجموعه قوانین عبادی و فردی، بلکه نظامی کل‌نگر برای هدایت و کمال انسان در همه ابعاد فردی، اجتماعی، معنوی و عقلانی است. چنین درکی از دین، بنیانی نظری برای بازاندیشی در تعامل نسل جوان با مفاهیم دینی و امکان‌سنجی پاسخ‌گویی دین به نیازهای روز را فراهم می‌آورد.

– راهکارهای جذب جوانان به دین

۱– تقویت عوامل فردی مؤثر در گرایش جوانان به دین

برای اینکه پیوند میان جوانان و دین به شکلی پایدار و درونی شکل بگیرد، نخست باید از خود فرد آغاز کرد؛ چرا که اساس هر تحول اجتماعی، از بیداری و گرایش‌های درونی انسان شروع می‌شود. گرایش دینی جوانان به شدت تحت تأثیر عوامل فردی و شخصیتی آنان قرار دارد؛ عواملی که برخاسته از ساختار روان‌شناختی، فطری، عاطفی و شناختی انسان هستند. شناخت دقیق این مؤلفه‌ها می‌تواند زمینه‌ساز جهت‌دهی صحیح به تلاش‌های تربیتی و فرهنگی در حوزه دین باشد. درک تفاوت‌های فردی در جوانان و شناسایی قابلیت‌های ذاتی و اکتسابی آنان، نخستین گام در طراحی برنامه‌های دینی کارآمد است. این بخش به بررسی مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیتی جوانان می‌پردازد که در جذب و تقویت گرایش دینی آنان نقش مؤثر دارند. در مجموع، هر اندازه تلاش برای دینداری، با شناخت دقیق از ساختار روانی و ویژگی‌های شخصیتی جوانان همراه باشد، موفقیت آن در ایجاد گرایش قلبی به دین بیشتر خواهد بود.

۱-۱– شناسایی ویژگی‌های شخصیتی مؤثر در جذب دینی جوانان

شناخت دقیق ویژگی‌های شخصیتی جوانان، یکی از پیش‌نیازهای اساسی در هر نوع تلاش برای تقویت دینداری آنان است؛ چرا که شخصیت، جهت‌دهنده‌ی اصلی رفتارهای اعتقادی است. شخصیت انسان در تعامل با عوامل روانی، اجتماعی و تربیتی شکل می‌گیرد و بر نوع نگرش و رفتار دینی او اثر می‌گذارد. مطالعات روان‌شناسی اسلامی نشان داده‌اند که برخی ویژگی‌های شخصیتی، گرایش جوانان به دین را آسان می‌کنند؛ از جمله ویژگی‌هایی مانند مسئولیت‌پذیری، گرایش به معنا، خودکنترلی و احساس نیاز به ارتباط با مبدأ هستی.^۲ در این زمینه، افرادی که از تعادل روانی، شناخت دینی و ساختار اخلاقی برخوردارند، غالباً پذیرش بیشتری نسبت به آموزه‌های دینی دارند. از جمله ویژگی‌های مهم شخصیتی در این حوزه، «وجدان‌مندی» و «پایبندی به اصول اخلاقی» است. جوانانی که به اصول اخلاقی پایبند هستند، زمینه مناسبی برای پذیرش گزاره‌های دینی دارند، چرا که دین نیز ناظر بر تربیت اخلاقی انسان است. به تعبیر

^۱ سروش، بسط تجربه نبوی، ص ۴۹.

^۲ شریعتمداری، روانشناسی تربیتی از دیدگاه اسلام، ص ۲۳.

شهید مطهری، دین به دنبال تهذیب نفس و هدایت فطرت انسان است و پذیرش آن در افرادی که به این ارزش‌ها گرایش دارند، آسان تر خواهد بود.^۱ همچنین، «حس حقیقت‌جویی» که از گرایش‌های فطری انسان است، در بسیاری از جوانان بروز می‌یابد. جوانی دوران پرسش‌گری، تأمل و یافتن معنای زندگی است؛ و دین به مثابه پاسخ‌گوی این پرسش‌ها، برای کسانی که به دنبال حقیقت هستند جذابیت دارد.^۲ فطرت خداجوی انسان که در قرآن کریم نیز به آن اشاره شده است^۳، مبنای اصلی این تمایل درونی است. از دیگر ویژگی‌های مؤثر، نیاز به «هویت‌یابی» در جوانی است. جوانی دوره‌ای است که فرد به دنبال ساختن تصویر ذهنی از خویش است و در این راه، دین به عنوان یکی از منابع اصلی هویت، می‌تواند جهت‌دهنده باشد.^۴ چنان‌که بسیاری از روان‌شناسان رشد معتقدند، نهادهای دینی در تثبیت هویت جوان نقش بنیادی دارند. علاوه بر این، «پایداری عاطفی» و توانایی کنترل هیجان‌ها، نقش مهمی در پذیرش دین دارد. افرادی که درگیر ناپایداری روانی، اضطراب یا پرخاشگری‌اند، معمولاً نسبت به مفاهیم معنوی دچار انکار یا بی‌تفاوتی می‌شوند. اما در مقابل، افرادی که از آرامش درونی، مهارت‌های ارتباطی و تعادل هیجانی برخوردارند، آمادگی بیشتری برای درک مفاهیم توحیدی و اخلاقی دارند.^۵ ویژگی «تجربه‌گرایی معنوی» نیز در برخی جوانان مشهود است. این افراد به دنبال تجربه‌های معنوی درونی و حس حضور خداوند هستند. بسیاری از جوانان با تمایل به دعا، خلوت‌گزینی، مناجات و تفکر درباره هستی، در مسیر دین‌داری قرار می‌گیرند. این تمایل، اگر با آموزش صحیح دینی و فضای تربیتی همراه باشد، تقویت می‌شود.^۶ هر چه محیط تربیتی، فضای خانواده و آموزش‌های دینی با ساختار روانی و نیازهای شخصیت جوانان هماهنگ‌تر باشد، شناخت عمیق و واقع‌بینانه از خصوصیات روانی و اخلاقی جوانان می‌تواند راهنمایی مؤثر برای تدوین شیوه‌های تبلیغ دینی متناسب با مخاطب باشد.

۲-۱- پرورش انگیزه‌های درونی جوانان در ارتباط با دینداری

نقش انگیزه‌های درونی در دینداری، فراتر از عوامل بیرونی است؛ زیرا باور و التزام واقعی زمانی شکل می‌گیرد که از درون فرد بجوشد و با میل قلبی همراه باشد. انگیزه‌های درونی در شکل‌گیری رفتارهای دینی، نقشی بنیادین ایفا می‌کنند؛ چرا که رفتارهایی که از درون فرد سرچشمه می‌گیرند، پایدارتر، معنادارتر و با تعهد بیشتری همراه‌اند. در دوران جوانی که فرد با بحران هویت، پرسش‌های بنیادین هستی‌شناختی و

^۱ مطهری، آشنایی با علوم اسلامی، ج ۲، ص ۱۵۸.

^۲ مصباح یزدی، آموزش عقاید، ج ۱، ص ۱۲۰.

^۳ روم: ۳۰.

^۴ ملکی، جوان و هویت دینی، ص ۵۶.

^۵ حسینی، ۱۳۹۲ روانشناسی شخصیت از دیدگاه اسلام، ص ۹۲.

^۶ جوادی آملی، حقیقت دین، ص ۷۶.

زندگی‌نامه پیامبران در قالب نمایش زنده، می‌توانند تجربه‌ای حسی و تأمل‌برانگیز برای جوانان ایجاد کنند و ارتباطی درونی میان آنان و مفاهیم دینی بسازند.^۱ همچنین هنرهای دیجیتال و تعاملی مانند بازی‌های رایانه‌ای با مضامین دینی، اپلیکیشن‌های تعاملی قرآن‌محور یا معرفی اهل‌بیت (ع)، از دیگر قالب‌هایی هستند که به‌ویژه در نسل جوان با استقبال مواجه‌اند. طراحی شخصیت‌های جذاب، مراحل بازی هدفمند و فضاسازی‌های تأثیرگذار می‌توانند نه‌تنها جنبه آموزشی، بلکه تربیتی نیز داشته باشند.^۲ در نهایت، باید تأکید کرد که موفقیت هنر در ترویج دینداری میان جوانان، در گرو اصالت محتوا و نوآوری در ارائه است. محتواهای دینی باید عمیق، صحیح و در عین حال متناسب با ذوق هنری نسل جوان باشند.

همکاری میان هنرمندان متعهد، روحانیون آگاه و نهادهای فرهنگی می‌تواند فضایی خلاقانه برای تولیداتی فراهم سازد که هم از نظر هنری غنی، و هم از نظر معنوی الهام‌بخش باشند.^۳ در نتیجه، سرمایه‌گذاری بر هنر دینی و تولیدات فرهنگی خلاقانه، یکی از مؤثرترین راه‌ها برای زنده نگاه‌داشتن دین در میان نسل جدید است.

۳-۳- هماهنگ‌سازی پیام‌های دینی با زبان روز و نیازهای اجتماعی جوانان

برای تأثیرگذاری پیام دین، باید آن را با زبان زمانه بیان کرد؛ زبانی که جوان امروز آن را بفهمد، احساس کند و با آن ارتباط برقرار نماید. در عصر تحول رسانه‌ها، ارتباطات و تغییر سبک زندگی نسل جوان، شیوه بیان آموزه‌های دینی نیازمند بازنگری جدی است. جوان امروز، با دغدغه‌ها، زبان و ابزارهای ارتباطی خاص خود زندگی می‌کند و در جهانی غرق در سرعت، تصویر و تکنولوژی قرار دارد. بنابراین، اگر پیام دین بخواهد بر دل و جان او بنشیند، باید با زبان امروز و متناسب با نیازهای واقعی‌اش بازتعریف و منتقل شود.^۴ این هماهنگ‌سازی، نه به معنای تحریف محتوا، بلکه به معنای بازسازی نحوه ارائه مفاهیم، مثال‌ها و کاربردهای دینی در زندگی روزمره جوانان است. یکی از مهم‌ترین راهکارهای هماهنگ‌سازی زبان دین با نیازهای جوانان، استفاده از واژگان و تعبیر آشنا و بومی در فضای ارتباطی است. پیامبران الهی نیز در زمان خود، پیام را با زبان قوم خود بیان می‌کردند: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ»^۵. امروز نیز لازم است مبلغ دینی به زبان فرهنگی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی جوانان آگاه باشد و بتواند دین را با لحن صمیمی و مفاهیم کاربردی بیان کند.^۶ موضوعات مطرح در دین نیز باید متناسب با دغدغه‌های واقعی جوان امروز

^۱ نیک‌نژاد، تناثر دینی در ایران معاصر، ۶۱.

^۲ زارعی، بازی‌های رایانه‌ای و آموزش دینی، ۸۷.

^۳ زارعی، همان، ۸۷.

^۴ قائمی‌نیا، فهم دینی در عصر مدرن، ۷۳.

^۵ ابراهیم: ۴.

^۶ معارف‌وند، زبان دین و مخاطب محوریدرانتقال پیام، ۱۱۹.

برجسته شوند. مسائلی چون هویت، موفقیت، روابط انسانی، عدالت اجتماعی، امید، اضطراب، آینده‌پژوهی و سبک زندگی باید از نگاه دینی تحلیل و پاسخ داده شوند. دین باید نشان دهد که نه تنها با زندگی مدرن در تعارض نیست، بلکه راه‌حلهایی عمیق، اخلاقی و کارآمد برای چالش‌های پیش‌روی جوانان دارد.^۱ از سوی دیگر، لازم است پیام‌های دینی با قالب‌های متنوع و مورد پسند جوانان بازتولید شود.

استفاده از اینفوگرافی‌ها، پادکست‌های معنوی، ویدیوهای کوتاه آموزشی، زبان طنز در کنار جدیت محتوا، و حضور فعال در شبکه‌های اجتماعی، ابزارهایی برای هماهنگ‌سازی دین با محیط ارتباطی نسل جوان‌اند.^۲ مخاطب‌محوری در انتقال پیام، اصل مسلم این فرآیند است. همچنین، دین باید به نیازهای عاطفی و روانی جوانان پاسخ دهد. تأکید بر رحمت، امید، مغفرت و مهربانی خداوند، در برابر تصویر خشک و ترس‌آفرین از دین، می‌تواند زمینه‌ساز انس و پذیرش درونی مفاهیم دینی شود. امام علی(ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید: «قَلْبُ الْحَدِّثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ، مَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ»^۳، یعنی دل جوان همچون زمین خالی است که هر بذری در آن افکنده شود، می‌پذیرد. مهم آن است که بذر مناسب با شرایط و زمان در آن افشاندن شود.^۴ آموزش و ترویج دین باید ضمن توجه به عقلانیت، از استدلال‌های علمی و منطقی نیز بهره گیرد. جوان امروز با سؤالات پیچیده‌ای در حوزه دین و علم، اخلاق و کارآمدی مواجه است. پاسخ‌گویی به این سؤالات با شیوه‌های قدیمی کافی نیست، بلکه نیازمند ادبیات علمی، تحلیل‌گر و گفت‌وگو‌محور است تا جوان احساس کند دین برای اندیشه او ارزش قائل است.^۵ در نهایت، هماهنگ‌سازی زبان دین با زمانه، به معنای گفت‌وگوی گفت‌وگوی میان سنت و تجدد است. این گفت‌وگو باید با وفاداری به اصول دین و در عین حال با آگاهی از تحولات فکری و اجتماعی انجام گیرد. روحانیون، معلمان دینی و نهادهای فرهنگی باید مهارت‌های ارتباط با نسل جدید را بیاموزند و با بهره‌گیری از ادبیات نو، دین را به‌عنوان نجات‌بخشی پویا و انسان‌ساز عرضه کنند.^۶ در پایان باید گفت که دین زمانی برای جوان معنا پیدا می‌کند که با زندگی واقعی‌اش هم‌سخن شود و به جای تحکم، گفت‌وگو، تحلیل و امید را به او عرضه کند.

^۱ حجتی، چالش‌های جوانان و پاسخ‌های دینی، ۴۸.

^۲ صادقی، رسانه‌های نوودین و رزی جوانان، ۶۶.

^۳ نهج‌البلاغه، حکمت ۱۰۹.

^۴ شاکری، روانشناسی تربیت دینی جوانان، ۹۰.

^۵ موسوی، عقلانیت دینی درگفتمان جوانان معاصر، ۳۳.

^۶ دهقان، آینده دین در جامعه شبکه‌ای، ۲۵.

نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که جذب جوانان به دین نیازمند استراتژی‌های متناسب با ویژگی‌ها و نیازهای این نسل است. از مهم‌ترین راهکارها برای جذب جوانان به دین، می‌توان به استفاده از زبان محبت و منطق، تأکید بر الگوهای عملی و شایسته، و به‌روزرسانی شیوه‌های تبلیغ دینی اشاره کرد. همچنین توجه به نیازهای فکری، عاطفی و روحی جوانان در فرآیند دعوت به دین، از جمله نکات اساسی است که باید در نظر گرفته شود. در نهایت، برای اثرگذاری بیشتر و حفظ ارتباط معنوی جوانان با دین، لازم است که شیوه‌های تبلیغی با شرایط فرهنگی و اجتماعی نسل جوان هماهنگ شده و به‌صورت انعطاف‌پذیر و کارآمد اجرا گردد. بنابراین، با به‌کارگیری این راهکارها می‌توان به نتایج مثبت و پایداری در جذب جوانان به دین دست یافت و ارتباط آنان با آموزه‌های دینی را تقویت کرد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. ابراهیمی دینانی، غلامحسین. *خرد و خردورزی در قرآن*. تهران: مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۵.

۲. اسفندیاری، علی. *جوانان و معنویت گرایی نوین*. قم: پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی، ۱۳۹۸.

۳. ایزوتسو، توشیهیکو. *ساختار معنایی مفاهیم اخلاقی دینی در قرآن*، ترجمه احمد آرام. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۹۱.

۴. بستان، محمدرضا. *نقش دین در هویت جوانان*. قم: مرکز پژوهش‌های جوان، ۱۳۹۶.

۵. تاجیک، محمد. «تغییر سبک زندگی و هویت‌یابی جوانان»، *فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، سال ۱۲، شماره ۱، ۱۳۹۴، صص ۵۵-۷۰.

۶. تبریزی، علی‌اکبر. *چالش‌های تبلیغ دین در دنیای مدرن*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰.

۷. ترابی، محمود. *نقش عقل در تفسیر دین*. قم: انتشارات مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۹.

۸. توکلی، سعید. *سبک زندگی اسلامی و جوان معاصر*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۹۷.

۹. جعفری، محمدتقی. *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*. تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار استاد جعفری، ۱۳۸۴.

۱۰. حجتی، مصطفی. *چالش‌های جوانان و پاسخ‌های دینی*. قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۴۰۱.

۱۱. خرم‌دل، محمد. *تفسیر نور*. قم: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۸.

۱۲. دهقان، علی. *آینده دین در جامعه شبکه‌ای*. قم: مؤسسه راه ایمان، ۱۴۰۱.

۱۳. رضایی، ابوالفضل. *نوجوان و نیازهای معنوی*. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۵.

۱۴. رجبی، حسین. «کارآمدی تربیت دینی در عصر مدرن»، *فصلنامه مطالعات دینی معاصر*، سال ۶، شماره ۲، ۱۳۹۹، صص ۷۷-۹۲.

۱۵. زارع، فاطمه. «بررسی رابطه دینداری و گرایش به معنویت در نوجوانان». *پژوهشنامه تعلیم و تربیت دینی*، سال ۴، شماره ۲، ۱۴۰۰، صص ۵۵-۷۲.

۱۶. سلیمانی، اکبر. *درآمدی بر معناشناسی مفاهیم دینی در قرآن*. قم: نشر نور، ۱۳۹۳.

۱۷. شاکری، ناصر. *روان‌شناسی تربیت دینی جوانان*. مشهد: دانشگاه فردوسی، ۱۳۹۸.

۱۸. صادقی، مهدی. *رسانه‌های نو و دین‌ورزی جوانان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۴۰۲.

۱۹. عابدی، عباس. *دین و روان نوجوان*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۷.
۲۰. فقیهی، احمد. *جامعه‌شناسی جوانان و دین*. تهران: نشر نی، ۱۳۹۴.
۲۱. قائمی‌نیا، احمد. *فهم دینی در عصر مدرن*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۹.
۲۲. کاویانی، محمدجواد. *نوجوان امروز و مسائل اخلاقی*. تهران: نشر معارف، ۱۳۹۶.
۲۳. کرمی، مجید. *اخلاق و تربیت دینی*. قم: نشر معارف اسلامی، ۱۳۹۳.
۲۴. محمدی، زهرا. *تحلیل مفهومی دینداری از دیدگاه قرآن و روان‌شناسی*. قم: دانشگاه باقرالعلوم، ۱۴۰۰.
۲۵. معارف‌وند، محمدحسین. «زبان دین و مخاطب‌محوری در انتقال پیام». *فصلنامه دین‌پژوهی معاصر*، سال ۴، شماره ۱، ۱۴۰۰، صص ۱۱۵-۱۲۴.
۲۶. موسوی، رضا. «عقلانیت دینی در گفتمان جوانان معاصر». *پژوهش‌های معرفتی در علوم انسانی*، سال ۸، شماره ۳، ۱۴۰۰، صص ۲۵-۴۱.
۲۷. میرباقری، محمد مهدی. *تربیت دینی از منظر قرآن*. قم: انتشارات فجر ولایت، ۱۳۹۸.